

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА НА ЗАРІЧНЕНЦІНІ

Сто років нас розділяє від початку Першої із двох кровопролитних воєн минулого двадцятого століття, які увійшли у світову історичну науку під назвами світових. Ці дві трагедії змінили не тільки світову геополітичну карту, але чорною нішою пройшлися по долях міст, містечок, сіл, цілих країв, родин, сімей і кожної окремо людини, котрій довелося жити у ті грізні часи. Не оминули ті страшні роки й події і наше Полісся. І якщо ще є живі свідки останньої війни, то про події Першої світової ми можемо черпати лише поодинокі свідчення із мемуарної літератури, архівних джерел, а ще вслуховуватися у передані із покоління в покоління свідчення наших старожилів. А також через збережені часом солдатські поховання та фортифікаційні споруди, котрі бетонними панцерниками вросли в поліську землю. Збереглися до наших днів і лінії окопів на тих ділянках, де пролягав фронт.

Отже Перша світова війна розпочалася першого серпня 1914 року. В історичних довідниках вона зазначається, як військове протиборство між блоками найбільших світових держав початку 20-го століття – Австро–Німецьким (Троїстським блоком) та Антантою (Російська імперія, Велика Британія, Франція), в яке було втягнуто 38 держав, з населенням понад 1,5 млрд., або ж три четверти усього населення планети на той час. Основні напрямки бойових дій розгорталися на двох фронтах - Західному, Західно-Східному та Східному, на території Російської імперії. На Східному фронті учасником бойових дій була російська імперська армія, в якій служило багато наших земляків.

На початковій фазі війни, бойові дії на цьому фронті відбувалися, в основному, на території Польщі та в Карпатах, але з квітня 1915 року німецько – австрійські війська, в ході суцільної наступальної операції, витіснили російську армію з території Польщі, Литви та Галичини, після чого війна на Східному фронті перетворилася на позиційну: великих

котрої знаходився у сусідній Мутвиці. Згодом частину генерала Міщенка змінила піхотна дивізія під командуванням генерал – лейтенанта Олександра Кузьмина – Караваєва, на місце котрої далі заступила Друга гвардійська кавалерійська дивізія генерала Івана Ерделі. Така ротация військ може пояснюватися тим, що на цій ділянці фронту із за природних перешкод великих бойових дій не проводилося, і війська з інших ділянок фронту направлялися на Полісся для перегрупування та відпочинку. У штабі дивізії генерала Міщенка ніс військову повинність у ранзі прапорщика Костянтин Багратіон – Мухранський, котрий був одружений на племінниці імператора Миколи II, княжній Тетяні Костянтинівні Романовій. Згодом він загине на території Польщі, буде посмертно нагороджений Георгіївським хрестом та стане національним героєм Грузії.

Дуже докладно про події тих часів згадує у своїх спогадах останній із мутвицьких поміщиків Геронім Нелюбович – Тукальський. В його дитячу пам'ять глибоко врізалися навіть найдрібніші епізоди із життя російських солдатів, кавалеристів та офіцерів. Попри те, що війна вже тривала не перший рік, забезпечення фронту і війська було на високому рівні. В Морочному із вільхи, яку вирізували у прифронтовій смузі, для окремих офіцерів вищого чину навіть зводили хати. Рядовий склад проживав у землянках або ж у пристосованих приміщеннях. Харчування військових було теж на належному рівні. Навіть із солдатської кухні харчувалося місцеве населення, що й привело до комічної ситуації. Житель Морочного Іван Карпович пригадує розповідь свого батька: «...У царську війну морочляни так привикли до солдатської кухні, що майже перестали садити картоплю та сіяти зернові, за винятком кількох господарів. І коли війна закінчилася, і армія розбрелася, то наступив голод, так що ті люди наймалися на роботу до господарів за кілька картоплин на день».

корпус, 519 піхотний Алашкерівський полк, 520 Тихобужський полк, 330 піхотний Златоустовський полк, 26 мортиро – артилерійський дивізіон. Цікаво, що на одній із гаубичних батарей цього дивізіону феєрверкером служив поручик В'ячеслав Навроцький, котрий у 1936 році повернувся у Морочне священником і до кінця свого життя буде настоятелем церкви.

Влітку 1916 року на Східному фронті відбулася одна із найбільш вражаючих в історії Першої світової війни військових операцій. Війська Південно - Західного фронту здійснили прорив австро – німецьких позицій в Галичині та Волині і просунулися на 100 - 160 км вглиб території противника. В історію тієї війни цей прорив увійшов під назвою Брусиловського, від прізвища командуючого фронтом генерала Олексія Брусилова. На ділянці фронту в зоні впадання Стоходу в Прип'ять, на стику двох фронтів, основною ціллю російських військ було завдати удару по противнику і розмежувати його стратегічні позиції на цьому напрямку із подальшим виходом в тил за місто Пінськ. Тим самим не дати можливість противнику підтягувати сили із Півночі на головну ділянку Брусиловського прориву.

Нам, майже через століття після тих подій, залишається лише констатувати, що створена німцями природно – інженерна лінія фронту так і не була знищена могутністю російської армії та відвагою її солдатів. Безглуздість атаки на цій ділянці фронту була очевидною, адже ні піхотинець, ні кавалерист на коні не в змозі швидко при атаці пересуватися, коли під ногами хлюпає багно. А по переду - кілометрові (в глиб) лінії оборони та ще й уся територія прострілюється, а змоги обійти із флангу немає. Утім, на війні як на війні, наказ потрібно виконувати! Тіла загиблих росіян поховано в братській могилі поблизу села Дідівка лише через кілька років, вже після встановлення польської влади на території Західної України. Авантюра російських генералів здійснити прорив в непрохідних заплавах Стоходу та Прип'яті приведе до того, що й до цих днів на торф'яниках поблизу сіл Дідівка, Млини, Заозіря, Дубчиці, Кухче, Судче, Залізниця Прикладники виорюються солдатські кістки, рештки амуніції та зброї. Багато таких артефактів цієї війни зберігається в шкільному музеї села Нобель. Усі полегли у тих боях увійшли в історію, як безіменні герої.

перетворилася на позицину: великих наступальних дій жодна із сторін не проводила, а обмежувалися тільки локальними перестрілками на усій протяжності фронту - від Балтики і до Буковини. За винятком червня – липня 1916 року, коли генерала Брусилова в Карпатах і на Волині здійснили так званий Брусиловський прорив.

В зоні Полісся фронт зупинився в поймі річки Стохід, а в межах нашого району - Прип'яті, по обидва береги якої розташували свої позиції воюючі сторони. Перед цим відбулася масова евакуація цивільного населення в глиб імперії, а ті, хто залишився на місцях, кожною із протиборчих сторін прикликалися на спорудження окопів, захисних споруд, військових інженерних позицій. В плані інженерного забезпечення прифронтової зони німці переважили росіян. До наших днів збереглися фортифікаційні доти, житлові бетонні укриття та вогневі точки майже по всьому лівому березі Стоходу. Натомість, росіяни свої укріплення будували переважно з дерева і заривалися в окопи, а для житла солдатів служили землянки та сільські хати.

Особливістю масштабного розташування російської армії було те, що саме в межах нашого району проходив розподіл між двома фронтами. На північ розташовувалися армії Західного фронту, а на південь - Південно – Західного, на ділянці якого й відбувся Брусиловський прорив. В зону окупації німецьких військ потрапили села Невель, Прикладники, Сенчиці, Дубчиці, Нобель із прилеглими хуторами, і далі, на південь, вже села теперішньої Волинської області. Натомість, всі інші села району перебували в зоні розташування російських військ.

Безпосередньо в зоні Полісся діяла Третя російська армія, а на території нашого району перебувала 4-а кінно-кавалерійська бригада генерал – майора Якова Гелленшміда. Штаб бригади розташовувався у Морочному. Пізніше до корпусу Гелленшміда додалася Друга кавказька дивізія генерал – майора Павла Міщенка, штаб

на день».

На піщаних дюнах та узвишсях по правому березі річки Прип'ять розташовувалися російські частини, переважною більшістю артилерійські дивізіони. Через болото до Морочного і Мутвиці, де знаходилися штаби, було прокладено дорогу із кругляків. Тут, у тилу, знаходився і служби забезпечення, а також військовий госпіталь та похідна церква. Вбитих та померлих від ран бійців ховали поряд сільського кладовища в Морочному. Цікаво, що в Морочненській церкві до цього часу у богослужінні використовують Апостол, на котрому стоїть печатка «Походная церков 392 полевого подвижного госпиталю непридатних войск», а також еклібр « Священник 392 полевого госпиталю» і підпис від руки « Михайлу Стефановичу Варламову Серафим Биков містечко Будетовь 1915 год». Ця книга, напевно, залишилася від тих сурових воєнних років.

Іншою особливістю тієї війни, пов'язаної із церковним життям, є те, що під час так званої позиційної (окопної) війни, котра тривала майже два з половиною роки, багато російських солдатів одружувалися й вінчалися у Морочненській церкві із поліськими дівчатами та жінками. Про що свідчать чисельні записи в «Брачних Обсках», котрі збереглися в архіві церкви. Із них ми дізнаємося не тільки відомості особистого характеру одружених, але номери частин, в яких служили військові та їхні домашні адреси. Таким чином, багато наших поліських дівчат по закінченню тієї війни поїхали в чужі краї. Але були й солдати, котрі залишилися на Поліссі. Як ото уродженець Самарської губернії Григорій Питаєв, котрий одружився із селянкою із Морочного Антоїною Кричкевич. Серед тих, хто одружувався із поліськими красунями, зустрічаються і офіцерські чини, серед них - штабс-капітан Борис Миронов, котрий узяв собі за дружину морочненку Оксану Марчук.

Щодо військових підрозділів, то зустрічаємо номери таких частин: 130 артилерійський дивізіон, 31 армійський

артилерійський батальйон.

За час позиційної окопної війни, німці на цій ділянці фронту створили міцну лінію оборони, в яку входили чотири рядів окопів, а також кількасотметрове заміноване загородження із колючою проволокою. На узвишсях розташовувалися бетонні доти, з вогневих позицій яких прострілювалася уся навколишня територія. Попри інженерну та природню (непрохідні болота) неприступність, російські війська все ж приступили до виконання наказу. Почався масовий наступ в зоні боліт та бездоріжжя. Удари були спрямовані у трьох напрямках. Тридцятого липня - у районі села Дубчиці, після форсування Прип'яті в напрямку Прикладник і Невля, із подальшим просуванням на північний захід, в район залізниці Брест - Пінськ. Тридцять першого липня - в напрямку сіл Сваловичі і Бучин, із оточенням з півночі містечка Любешова, та від Кухітської Волі - у напрямку сіл Березичі, Угриничі. Утім, бажаного успіху ця операція не принесла, атаки російських військ захлинулися. Лише на короткий час підрозділам 3 - го Кубанського корпусу, котрий наступав на Сваловичі, вдалося захопити Любешів, а 4-й Сибірський корпус, напрямком удару якого був південно – західний район Пінщини, взагалі був відкинутий на вихідні позиції за річку Прип'ять, причому зазнав втрати у 4 тис. вбитих. Невдача прориву на цій ділянці фронту змусила верховне командування переглянути плани наступу і випрацювати нові напрямки ударів із подальшим перегрупуванням військ. Фронт на території нашого району знову залишився на тих позиціях, що й перед цим авантюриєм наступом, позиційна війна продовжилася. І так було аж до підписання Брестського мирного договору, дев'ятого лютого 1918 року. Першого договору про перемир'я у тій війні. Котрий, утім, підписали вже й нові державні формування, що утворилися на території російської імперії у зв'язку із революційними подіями. І одним таким формуванням була Українська народна республіка.

Пригадую розповідь свого діда Павла Ходневича, котрий народився в Ноблі, якраз в рік початку Першої світової. Йому з дитинства запам'яталося, як приорювали картоплю разом із зотлілими солдатськими тілами і на тому місці виростав добрий врожай. А ще дід часто згадував розповідь свого батька, який в голодні двадцять роки минулого століття, в пошуках хліба дійшов аж до Полтавщини і там зустрів одного чоловіка. Розпитавши пришельця, хто він і звідкіля, той чоловік раптом запитав: „А як там Тишково? Бо і я там три пальці залишив.“ І показав гостю долоню без пальців... Тишково - це урочище поблизу Нобля, звідкіля і починався той болотний наступ у напрямку Свалович.

Перша світова війна забрала життя десяти мільйонів солдатів з усіх воюючих сторін. Ще двадцять мільйонів - було поранено. По завершенню її, розпалися на геополітичній карті світу усі імперії, світ вступив у нову фазу суспільно – політичних відносин. Утім, амбітність політиків, згодом породила нову військову кризу, котра вилилася у Другу світову війну, найжорстокішу війну в історії людства.

Кажуть, історія повторюється по спіралі, але дуже не хочеться, щоб ця аксіома стала дійсністю. Особливо тепер, коли на Сході України знову йде війна. Коли по різні боки воюють один проти одного ті, діди і прадіди котрих сто років тому в одних окопах спільно проливали свою кров, оберігаючи рідну землю від чужого загарбання. Невже минулі приклади й історія нас не навчили, що про війну можна згадувати із романтикою тільки через століття? А насправді - це велике лихо, непоправне горе і страшна біда, яких краще ніколи не знати. Тож, згадавши Першу світову, задаймося усім миром, що досить людству тих страшних воєн, жертви яких, до цього часу, із Небес до нас взивають і застерігають, щоб не повторювали ми помилок історії.

Павло Дубінець
Член національної спілки
краєзнавців України